משניות מבוארות מסכת תענית פרק א

א) מאימתי מזכירין גבורות בגשמים, שאומרים משיב הרוח ומוריד הגשם, ובקיץ גבורות בטל, דברי ר"מ. ר' יהודה אומר, מיום שנתן הראשון מים לשתות ואין מקיז דם וגו' הנתן מטר על פני ארץ. רבי אליעזר אומר, מיום שלא הראשון של חג הסכות. משעת נטילת לולב בשחרית, מוכח שהלולב בא לרצות על הגשמים. רבי יהושע אומר, מיום טוב האחרון של חג דהיינו בשמיני עצרת, דהנשמים סימן קללה בחג, אמר לו רבי יהושע לרבי אליעזר, הואיל ואין הגשמים אלא סימן קללה בחג שלא יהא כולו שלם ומוכן לשמחה, אלא לזכיר, כשיבא בקשה לומר ותן טל ומטר, אלא לזכיר בתפילה גבורה בחג שהקב"ה משיב הרוח ומורד הגשם בעונתו בזמנו, כיון שאחר החג מגיע עונת הגשמים (לפי תפא"י). אמר לו רבי יהושע, אם כן לעולם גם בקיץ יהא מזכיר, אלא שאין מזכירין הגשמים אלא בזמן שהן לברכה, אבל תחיית המתים כל יומא ומזמה הוא. ב) אין שואלין אין מזכירין את הגשמים אלא סמוך לגשמים, דהיינו בשמיני עצרת, וסתם מתניתין כרבי יהושע, ויש מקרשים, שאלה, דקאי על שאלת הגשמים, פרוש ותן טל ומטר, וקסמוך לגשמים היינו בג' בקיץ, ובמקום אל בז' בו לגשמים דכתיב במשנה ג'. רבי יהודה אומר, העובר לפני התבה ביום טוב האחרון של חג, שליח צבור האחרון דהיינו מי שמתפלל מוסף. מזכיר משיב הרוח ומורד הגשם. הראשון שמתפלל שחרית אינו שואל, ביום טוב הראשון של פסח שמפסיקין לזכיר גשם ומזכירין גשם, אלא שליח צבור הראשון שמתפלל שחרית, עדין מזכיר גשם, האחרון שמתפלל מוסף אינו מזכיר גשם, אלא מורד הטל. עד אמתי שואלין את הגשמים, ותן טל ומטר, רבי יהודה אומר, עד שיעבור הפסח ונתנו שאמר לעיל האחרון אינו מזכיר. הינו דתרי תנאי אלבא דרבי יהודה. רבי מאיר אומר, עד שיצא ניסן, שנאמר (יואל ב. כג) ויורד לכם גשם מורה" דהינו גשם ראשון "ומלקוש" דהינו גשם שני "בראשון" דהינו בחדש ניסן, ותנאים שחולקין עליו סוברים, דשאני הקם, שהיתה שנת שמיטה, שבשר לדם הבציר, שאף על פי שבאדר לא היה גשמים, בניסן יהיו. על שם טפות גשמים כדכתיב (משעיה מ. טו) כמר מדקיו" שואלין את הגשמים בז' בקיץ, ומה הוא זמן רביעה ראשונה. רבן גמליאל אומר, בשבעה בו, שהם חמשה עשר יום אחר החג, שנגמר בכ"ב תשרי, ותשרי לעולם הוא מלא, והטעם הוא כדי שיגיע אחרון שבישראל שגר רחוק מירושלים, ויגיע לגבר בזמן שהוא גבול ארץ ישראל ולא יפסיקום הגשמים, אבל מאחרי נהר פרת, אין חיוב לעלות (תפא"י) (עיין משנה למלך קרבן פסח פרק א' ה"א) ובחוץ לארץ אין שואלין עד ששים יום אחרי התחלת תקופת תשרי.

ס"ט כסלו

ד) הגיע שבעה עשר במרחשון שקבר עבר שלש תמנים, דדביעה ראשונה בג' בחשון, ושניה בד', ושלישית י"ז, ולא ירדו גשמים, התחילו היחידים תלמידי חכמים, מתענין שלש תעניות בה"ב. אוכלין ושותין משתשקה קדם התענית עד עלות השחר, דלא כיום הכפורים ותשעה באב, ומתרין במלאכה, ובחרחיצה, ובסיכה, ובנעילת הסנדל, ובתשמישי המטה. ד) הגיע ראש חדש כסלו ולא ירדו גשמים, בית דין גוזרין שלש תעניות על הצבור בה"ב. אוכלין ושותין משתשקה, ומתרין במלאכה, ובחרחיצה, ובסיכה, ובנעילת הסנדל, ובתשמישי המטה. ו) עברו אלו שצמו היחידין, ואלו שצמו הצבור ולא נענו בגשמים בית דין גוזרין שלש תעניות אחרות על הצבור ב. ה. (עיין לקמן פרק ב' משנה ב). אוכלין ושותין רק מבעוד יום, כיום הכפורים ואסורין במלאכה דכתיב (ויקרא א. יד) "קדשו צום קראו עצרה", כעצרת, מה עצרת אסור במלאכה, רק צום וכו' והמלאכה אסורה ביום ובלילה (רמב"ם) ובחרחיצה, ובסיכה, ובנעילת הסנדל, ובתשמישי המטה, ונועלין את המרחצאות שבעיר. עברו אלו ואלו ולא נענו, בית דין גוזרין עליהם עוד שבע תעניות בה.ב.ג.ד.ה.ב.ה. שהן ביחד שלש עשרה תעניות, שמראש חדש כסלו התענו פעמים בה"ב. על הצבור, חוץ מתעניות של היחידים, הרי אלו השבע יתרות על שש הראשונות, שבאלו הראשונות מתרעינן בשופרות בתפילה, דכתיב (במדבר י. יט) "והרעתם בחצוצרות" ונועלין את החנויות שהיו מתרעים בראשונות, בתענית שהיה בשני בשבת מטין פותחין בעוד יום, ואסורין בסיכה ובנעילת הסנדל, ובתשמישי המטה, ונועלין את המרחצאות. ז) עברו אלו ולא נענו, מעמעין שלש עשרה אלו ולא נענו, מעמעין במשא ומתן של שמחה, כגון לקנות חפה וחתנה, ומסמעין בבנין צרכי חפה וחתנה, ומסמעין בבנין המשלש שלהם בין אדם לחברו, כבני אדם בנדוניה לבקום שמחה, כגון אילן המיחד לטיל תחיה, בארוסין, ובנשואין, שאין עושין כלל ארוסין ונשואין (תוס') חוץ ממי שלא קים עדין פריה ורביה, (רמב"ם). ובשאלת שלום בין אדם לחבירו, כבני אדם הנזופין לפמקום, כמו שקעבר בהן הקדוש ברוך הוא. היחידים השלש עשרה אלו ולא נענו, יצא ניסן ולא ירדו גשמים, סימן קללה, שנאמר (שמואל א יב) הלוא קציר חטים היום, וגו':

ס"ט כסלו

פרק ב א) סדר תעניות שלש עשרה אחרונות כיצד, מוציאין את התבה לרחובה הקדש לרחובה של עיר, ולמה. כיון שצעקו בצנעה בבית הכנסת ולא נענו, נבזה עצמם ברחוב העיר, שהספד תורה מחזיקין בצנעה בבית הכנסת. ונותנין אפר מקלה אפר מדבר הנשרף, ובאוכלי פרש מעצם הנשרף לזכר עקדת יצחק שאברהם אביהו עליו השלום שרף את האיל על גבי התבה משום הקרבן (ישעיי סא. יט) "בכל צרתם לו צר" וראשון הנשיא דחשיבות היא שנותנין בראש החשובין, ונותנין בראש הנשיא קדם, ואחר כך וראשון בראש בית דין ולא ישימו הנשיא והאב בית דין בעצמם על ראשם. דיש בזיון יותר כשאחר נותן בראשו, וכל אחד ואחד מן הצבור נותן בעצמו בראשו, וחזן שבהן אם הוא הכביר, ואם לאו מעמידין חכם אף על פי שאינו זקן, אומר לפניהן דברי כבושין, דברים שכובשין אותו של אדם לחזור למוטב, ומה הוא אומר לפניהם אחינו בני ישראל לא נאמר באנשי ניניוה שקיבלה הגזרה שתתהפך, ולכשוב שלם ואפר, לא אמר הכתוב (יונה ג. י) וירא האלהים את שקם ואת תעניתם, אלא "וירא האלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה" הרי שהקיעקר הוא תשובה, ובבקשה דהינו בדברי הנביאים שקבלו מקודש ברוך הוא להגיד לישראל, הוא הנביא אומר (יחזק' יא. יג) "וקרעו לבבכם ואל בגדיכם" ומאריך בדרוש כפי כחו, ואחר כך מתפללין (רמב"ם). ב) עמדו בתפילה שחרית ומנחה ונעילה, מודיעין לפניה התבה זקן וגדול היודע דבר תפילה, ויש לו בנים כדי שיקנן ביותר מפני שבניו תלמידי חכם, ויבוא ריקם שאין לו לפרנס את בניו, ויש אומרים, ביתו ריקן מן הנברות, שלא יצא עליו שם רע אפילו בלילות, כדי שיהא לבו בשלם בתפילה, ואומר לפניהם עשרים וארבע ברכות. שמונה עשרה לפניהם ביום, ומוסיף ברכה אחת בשביל שבעה ימים, ומוסיף עוד שש, בין גואל ישראל לרפאנו. ג) ואלו הן הששה. א. זכרונות ושופרות שאומרין בראש השנה. ג. שיר המעלות אל ה' בצרתה לי קראתי ויענני עד סוף המזמור (תהלים קיט) וחותם כמבאר במשנה ד'. ד. שיר למעלות אשא עיני אל ההרים וגו' (שם קכא), ה. שיר השלישי ממעמקים קראתיך וגו' (שם קל). ו. תפילה לעני כי יעטוף (שם קב). רבי יהודה אומר לא היה צריך לומר זכרונות ושופרות, אלא שאין אומרין אותן אלא בראש השנה, וביום כיפורים, תחתיהן. א. כרעות ה' בצרתי לי ויענני, ד' הינו דבר ה' אל ירמיהו על דברי הנבאות, ד' הינו דבר ה' אל ירמיהו של דבר ברכה מעניה. ד) על הראשונה בגואל ישראל, שנאם בה מעשה אומה תקינו, הוא אומר מי שענה אתם את אבדהם בהר המוריה, שהיה ראשון לבצלים שנצל מנמרוד (תוס') הוא יענה אתכם וישמע בקול צעקתכם היום הזה, וחותם ברוך אתה ה' גואל ישראל, ותוקע תר"ת משום שמפארכין בה. שהוא ראשונה מששה שמוסיפין, והוא זכרונות, הוא אומר, מי שענה את אבותינו על ים סוף, כשהיו רודפים אחר אבותינו ומי שענה אתם אתכם וישמע קול צעקתכם היום הזה ברוך אתה ה' הזכר הנשכחות. על השלישית שהוא שופרות, הוא אומר, מי שענה את יהושע בגבעון, ומי שענה אתם אתכם וישמע קול צעקתכם היום הזה, ברוך אתה ה' תפלה לעני כי יעטוף, ומי שענה את שמואל במצפה, הוא יענה אתכם וישמע קול צעקתכם היום הזה, ברוך אתה ה' שומע תרועה. על הרביעית הוא אומר, מי שענה את שמואל בן ישי בבית לחם ובן אביו בן ישי, ומי שענה אתם אתכם וישמע קול צעקתכם היום הזה, ברוך אתה ה' שומע תפלה. על הרביעית הוא אומר, מי שענה את שמואל הרמתי בהר הכרמל, הוא יענה אתכם וישמע בקול צעקתכם היום הזה, ברוך אתה ה' שומע תפלה. על הששית הוא אומר, מי שענה את יונה ממעי דגה, והוא מעין ממעמקים קראתיך, הוא יענה אתכם וישמע בקול צעקתכם היום הזה, וחותם ברוך אתה ה' העונה בעת צרה שקבר כתיב (יונה ב. ג) "קראתי מצרה לי". על השביעית, הוא אומר, מי שענה את דוד, כשהיה צלף צעקתם שלש שנים רעב, ואת שלמה בנו בירושלים, כשהכניס הארון לקדש הקדשים, או כשאמר (מלכים א' ח. לז) "רעב כי יהיה בארץ" הוא יענה אתכם וישמע בקול צעקתכם היום הזה, ברוך אתה ה' המרחם על הארץ, הלך מקדים אח יונה, אף על פי שהיה מאחר מקדד ושלמה, שרוצה לומר בברכה האחרונה המרחם על הארץ, והם התפללו על ארץ ישראל. ה) מעשה בימי רבי חלפתא, שהיה בצפורי, ורבי חנניה בן תרדיון, הגיע לחיה בסיכני, שעבר אחד לפני התבה בתענית צבור, ומנה את הברכה של ענני כלה, כמו שאומרין אותה בתענית, ולא ענו אחריו אמן כמו במקדש, שלא היו עונין אמן רק ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד, ואחר כך אמר לבן בנאי הכנסת תקעו אבינו בהר המוריה הנה יענה אתכם וישמע בקול צעקתכם היום הזה, ותקעו תר"ת, ואחר כך אומר להם הריעו בני אהרן הריעו, מי שענה את אבותינו על ים סוף הוא יענה אתכם וישמע בקול צעקתכם היום הזה, ותקעו תר"ת וכן על כל ברכה תקעו תר"ת, אלא שפעם אומר תקעו, ופעם אומר הריעו, כדי לחלק כבוד לתרועה (כ"י תקע"ט) כסדר שבמשנה קודמת, וכשבא דבר אצל חכמים שלא עבר עליהם שלש תמנים, דדביעה ראשונה בג' בחשון, ושניה בד', ושלישית י"ז, ולא ירדו גשמים, התחילו היחידים תלמידי חכמים, מתענין שלש תעניות בה"ב. אוכלין ושותין משתשקה קדם התענית עד עלות השחר, דלא כיום הכפורים ותשעה באב, ומתרין במלאכה, ובחרחיצה, ובסיכה, ובנעילת הסנדל, ובתשמישי המטה. ה) הגיע ראש חדש כסלו ולא ירדו גשמים, בית דין גוזרין שלש תעניות על הצבור בה"ב. אוכלין ושותין משתשקה, ומתרין במלאכה, ובחרחיצה, ובסיכה, ובנעילת הסנדל, ובתשמישי המטה. ו) עברו אלו ולא נענו בית דין גוזרין שלש תעניות אחרות על הצבור. אוכלין ושותין מבעוד יום, ואסורין במלאכה ובחרחיצה ובסיכה ובנעילת הסנדל ובתשמישי המטה. ז) עברו אלו ולא נענו בית דין גוזרין (עליהם) עוד שבע, שלש עשרה תעניות על הצבור. דרי אלו יתרות על הראשונות, שבאלו מתרעינן ונועלין את החנויות, בשני מטין עם השחר, ובחמישי מתרעין מפני כבוד השבת: ז' עברו אלו ולא נענו, ממעטין בשמא ומתן, בבנין ובנטיעה, בארוסין ובנשואין ובשאלת שלום בין אדם לחברו, כבני אדם הנזופין לפקום. היחידים חוזרים ומתענים עד שיצא ניסן, יצא ניסן ולא ירדו גשמים, סימן קללה, שנאמר (שמואל א יב) הלוא קציר חטים היום, וגו':

ג) בשלשה במרחשון (נקרא מרחשון שעשיה גשמים כדכתיב (ישעיה מ. טו) כמר מדקיו" שואלין את הגשמים בז' בקיץ, ומה הוא זמן רביעה ראשונה. רבן גמליאל אומר, בשבעה בו, שהם חמשה עשר יום אחר החג, שנגמר בכ"ב תשרי, ותשרי לעולם הוא מלא, והטעם הוא כדי שיגיע אחרון שבישראל שגר רחוק מירושלים, ויגיע לגבר בזמן שהוא גבול ארץ ישראל ולא יפסיקום הגשמים, אבל מאחרי נהר פרת, אין חיוב לעלות (תפא"י) (עיין משנה למלך קרבן פסח פרק א' ה"א) ובחוץ לארץ אין שואלין עד ששים יום אחרי התחלת תקופת תשרי.

משניות מבוארות מסכת תענית פרק ב

פרק ב א) סדר תעניות כיצד, מוציאין את התבה לרחובה לרחוב עיר ותתן אפר מקלה על גבי הכנסת בראש הנשיא בראש בית דין, וכל אחד ואחד נותן בראשו. הנשיא שבהן אומר לפניהן דברי כבושין, אחינו, לא נאמר באנשי ניניוה, וירא האלהים את שקם ואת תעניתם, אלא, (יונה ג) וירא האלהים את מעשיהם, כי שבו מדרכם הרעה. ובבקבלה הוא אומר, (יואל ב) וקרעו לבבכם ואל בגדיכם: ב) עמדו בתפלה, מודיעין לפני התבה זקן וגדול, ויש לו בנים, ובישו בדבר, כדי שיהא לבו שלם בתפלה, ואומר לפניהם עשרים וארבע ברכות. שמונה עשרה לפניהם ביום, ומוסיף עוד שש, בין גואל ישראל לרפאנו. ג) ואלו הן הששה. א. זכרונות ושופרות שאומרין בראש השנה, ג. שיר המעלות אל ה' בצרתה לי קראתי ויענני עד סוף המזמור (תהלים קיט) וחותם כמבאר במשנה ד'. ד. שיר למעלות אשא עיני אל ההרים וגו' (שם קכא), ה. שיר השלישי ממעמקים קראתיך וגו' (שם קל), ו. תפלה לעני כי יעטוף (שם קב). רבי יהודה אומר לא היה צריך לומר זכרונות ושופרות, אלא שאין אומרין אותן אלא בראש השנה, וביום כיפורים, תחתיהן. ד) הנביא אומר, מי שענה אתם אתכם וישמע בקול צעקתכם היום הזה, ברוך אתה ה' הזכר הנשכחות. על השלישית הוא אומר, מי שענה את יהושע בגבעון, הוא יענה אתכם וישמע קול צעקתכם היום הזה, ברוך אתה ה' תפלה לעני כי יעטוף. על הרביעית הוא אומר, מי שענה את שמואל במצפה, הוא יענה אתכם וישמע בקול צעקתכם היום הזה, ברוך אתה ה' שומע תפלה. על החמישית הוא אומר, מי שענה את אליהו בהר הכרמל, הוא יענה אתכם וישמע בקול צעקתכם היום הזה, ברוך אתה ה' שומע תפלה. על הששית הוא אומר, מי שענה את יונה ממעי הדגה, הוא יענה אתכם וישמע בקול צעקתכם היום הזה, ברוך אתה ה' העונה בעת צרה. על השביעית הוא אומר, מי שענה את דוד ואת שלמה בנו בירושלים, הוא יענה אתכם וישמע בקול צעקתכם היום הזה, ברוך אתה ה' המרחם על הארץ: ה) מעשה בימי רבי חלפתא ורבי חנניה בן תרדיון, שעבר אחד לפני התבה ונמר את הברכה כלה, ולא ענו אחריו אמן. תקעו הכהנים תקעו. מי שענה את אברהם אבינו בהר המוריה הוא יענה אתכם וישמע בקול צעקתכם היום הזה. הריעו בני אהרן הריעו. מי שענה את אבותינו על ים סוף, הוא יענה אתכם וישמע בקול צעקתכם היום הזה. וכשבא דבר אצל חכמים, אמרו, לא היינו נוהגין כן אלא בשער המזרח ובהר הבית: